

بررسی مقایسه‌ای محتوای پیش‌نویس سند «افق آینده پیشرفت» در حوزه‌ی سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی

ایران غازی*، اعظم ملایی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۱/۶

تاریخ تأیید: ۱۳۹۵/۱۲/۱۹

سیاست متعالیه

- سال پنجم
- شماره شانزدهم
- بهار ۹۶

بررسی مقایسه‌ای
محتوای پیش‌نویس
سند «افق آینده
پیشرفت» در حوزه‌ی
سیاست خارجی،
دفاعی و امنیتی
(۸۳ تا ۱۰۲)

چکیده

با توجه به اهمیت روزافزون توسعه‌یافتگی، امروزه در اغلب کشورها چشم‌انداز بلند مدتی جهت ارائه‌ی تصویری از آینده‌ی مطلوب کشور تهیه می‌شود تا مسیر توسعه و تعامل با جریان‌های منطقه‌ای و جهانی را هموار سازد. اندیشمندان و پژوهش‌گران کشور ما نیز به تدوین پیش‌نویس اولیه‌ی الگوی اجمالی پیشرفت کشور (الگوی پایه) مشتمل بر بخش‌های مبانی، آرمان، رسالت، افق و تدابیر پرداخته‌اند. پژوهش حاضر از بین اسناد فوق، سند «افق آینده‌ی پیشرفت» را انتخاب نموده و کوشیده است با تحلیل محتوا و هم‌چنین مقایسه‌ی مفاد آن با سه کشور ترکیه، مالزی و کره‌ی جنوبی، رویکرد سند را در حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی مورد نقد و تحلیل قرار دهد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که این سند، هم‌چون سند مالزی از منظر محتوا و میزان ابتکار و نوآوری در وضعیت ضعیفی قرار دارد. اسناد چشم‌انداز هر چهار کشور از منظر هماهنگی با مسائل علمی روز وضعیت نامساعدی دارند. ترکیه و مالزی به‌عنوان دو کشور مسلمان، برنامه‌ای در حوزه‌ی جهان اسلام برای خود تعریف نکرده‌اند؛ این در حالی است که در سند ایران توجه به مسائل اسلامی بیش از سایر مسائل بومی و فرهنگ راهبردی ایرانی بوده است.

واژه‌های کلیدی:

چشم‌انداز، پیشرفت، روش مقایسه‌ای، سیاست خارجی و امنیتی، تحلیل محتوا.

* استاد دانشگاه اصفهان (iranghazi@bshakhespajouh.ac.ir).

** دکتری روابط بین‌الملل (azam.molaee@gmail.com).

مقدمه

تحول و توسعه‌ی یک کشور، به‌خصوص در تطابق و تعادل با تحولات سریع محیط بین‌المللی، نیازمند حرکتی مدبرانه و برنامه‌ریزی شده است (فرد آر، ۱۳۸۶: ۸۷-۹۵). چیزی که در این میان اهمیت زیادی می‌یابد، از یک‌سو، داشتن دیدگاهی عمیق و علمی برای پیش‌بینی تحولات پیش‌رو و از سوی دیگر، اتخاذ رویکرد صحیح برای تبیین مسیر مناسب و چگونگی حرکت در آن برای دستیابی به نظام مطلوب طراحی شده است (Goss, 1994: 16).

با پیروزی انقلاب اسلامی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی در ایران، ساختارها و پایه‌های نظام اجتماعی و سیاسی به کلی دگرگون شد و هم‌زمان با تغییر رویکرد نظام سیاسی کشور از مدرنیزاسیون غرب‌گرای دوران پهلوی به سمت تجدید و بازیابی هویت ایرانی-اسلامی، بحث برنامه‌ریزی جهت توسعه و پیشرفت کشور در چارچوب جدید نیز به یکی از اهداف جدی و اولیه‌ی نظام تبدیل گردید. بر این اساس، مقام معظم رهبری به‌عنوان سراندار نظام جمهوری اسلامی معتقدند پیشرفت کشورهای غربی نتوانسته فقر و تبعیض را از بین ببرد؛ عدالت و اخلاق انسانی را در جامعه مستقر کند و به‌همین دلیل، پیشرفت غربی هیچ جاذبه‌ای برای انسان آگاه امروز ندارد و ما پیشرفت را به‌شکلی که غرب دنبال کرد و پیش رفت نمی‌خواهیم. ما دنبال الگوی مطلوب و آرمانی خودمان هستیم که یک الگوی اسلامی و ایرانی است؛ از هدایت اسلام سرچشمه می‌گیرد و از نیازها و سنت‌های ایرانی بهره می‌برد؛ یک الگوی مستقل (خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۵/۱۵).

بر پایه‌ی چنین رسالتی، اندیشمندان و پژوهشگران کشور پیش‌نویس اولیه‌ی الگوی اجمالی پیشرفت کشور (الگوی پایه) را تدوین کرده‌اند که مشتمل بر بخش‌های اساسی: مبانی، آرمان، رسالت، افق و تدابیر است. با این وجود، بدیع و ابتکاری بودن چنین برنامه‌ریزی‌های استراتژیکی در کشور و البته لزوم بهره‌گیری از نظرات و دیدگاه‌های متفاوت ایجاب می‌کند که ویراست اولیه و اسناد پشتیبان آن در فضای علمی کشور مورد تبیین و نقد قرار گیرند تا پس از تکمیل، ارتقا و انسجام‌بخشی اجزای آن، مبنای تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت (الگوی تفصیلی) قرار گیرد. پژوهش حاضر می‌کوشد از بین اسناد فوق، پیش‌نویس سند «افق آینده پیشرفت» را تنها در حوزه‌ی سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی با انجام مطالعه‌ی مقایسه‌ای مورد بررسی و نقد قرار دهد. چنین نقدی با مستمسک قرار دادن معیارهایی هم‌چون کفایت یا غنای محتوایی سند، میزان ابتکار و نوآوری، سازگاری با دستاوردهای علمی و اقتضائات زمانی و مکانی و ظرفیت‌های بومی و مشخص نمودن فرایند پیش‌ران به‌سوی آینده‌ی مطلوب صورت خواهد گرفت. این پژوهش

می‌کوشد به این سوال اصلی پاسخ دهد که پیش‌نویس سند «افق آینده پیشرفت» در حوزه‌ی سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی دارای چه ویژگی‌های مثبت و منفی در مقایسه با دیگر کشورهای در حال توسعه است؟ به دلیل محدودیت زمانی و امکانات لازم برای بررسی اسناد توسعه دیگر کشورهای در حال توسعه، سه کشور ترکیه و مالزی و کره‌ی جنوبی جهت مقایسه با سند افق چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران انتخاب شده‌اند. هماهنگی و هم‌سویی نسبی نقش و جایگاه منطقه‌ای این سه کشور با جمهوری اسلامی ایران و مسلمان بودن دو کشور ترکیه و مالزی، از جمله دلایل انتخاب این سه کشور برای بررسی مقایسه‌ای بوده است. در انتخاب کره‌ی جنوبی نیز، علاوه بر پیشرو بودن آن در بین کشورهای در حال توسعه، غیر اسلامی آن نیز مدنظر قرار گرفت تا شرایط تحلیلی بهتری برای مقایسه‌ی محتوای اسنادها مهیا شود.

پژوهش حاضر به دلیل ماهیت اکتشافی، فاقد فرضیه بوده و هدف آن به دست دادن برآوردی از موقعیت و جایگاه مسائل سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی در سند افق آینده‌ی پیشرفت کشور است. بنابراین در این پژوهش، ابتدا نگاهی گذرا به مفاد سیاست خارجی و دفاعی - امنیتی این اسناد خواهیم انداخت؛ سپس بر اساس معیارهای ارائه شده، وضعیت و جایگاه این مواد در سند ایران را نقد و بررسی خواهیم کرد.

مبانی نظری

چارچوب مفهومی مورد نظر در پژوهش حاضر، نظریه‌ی «مدیریت استراتژیک» است که دارای شاخه‌ها و ابعاد گوناگونی است. این دیدگاه با هدف ایجاد هماهنگی و انسجام هرچه بیشتر در اهداف و برنامه‌های کشوری، و نیز اطمینان از اجرای صحیح و پیاده‌سازی مؤثر طرح‌ها ظهور کرد. مدیریت استراتژیک را جریان تصمیم‌ها و فعالیت‌هایی می‌دانند که منجر به ایجاد یک یا چند استراتژی مؤثر برای نیل به اهداف می‌شود و در فرایند آن‌ها، استراتژیست‌ها به تعیین اهداف و تصمیم‌گیری استراتژیک می‌پردازند. پیشینه‌ی این نظریه به دهه‌ی هشتاد میلادی برمی‌گردد که در آن، عده‌ای از متفکران مدیریت و برنامه‌ریزی به‌ویژه "جان برایسون" توانستند برنامه‌ریزی استراتژیک را با برنامه‌های دولتی و عمومی همراه سازند و انطباق دهند و در این عرصه آن را اجرایی کنند. با این حرکت آن‌ها موفق شدند برنامه‌ریزی‌های کلان کشوری را از اتهاماتی هم‌چون تغییرناپذیری، محافظه‌کاری، جهت‌گیری سیاسی و ضعف اجرایی طرح‌ها رهایی بخشند. مدیریت استراتژیک مستلزم روی آوردن به خرد جمعی، مشارکت عمومی و شیوه‌های دموکراتیک است. انتخاب‌های استراتژیک بر اساس تحلیل امکانات و محدودیت‌های درونی و بیرونی، یعنی تحلیل نقاط

قوت و ضعف درونی و تهدیدها و فرصت‌های بیرونی انجام می‌پذیرند. این شیوه امکان انتخاب گزینه‌های سودمند را در شرایط مناسب در هر زمان امکان‌پذیر می‌سازد. بدین ترتیب برنامه‌ریزی و مدیریت استراتژیک، فرایندی است سرشار از موشکافی، تیزبینی و مهارت که در آن علاوه بر تصمیم‌گیران اصلی، به جامعه و نخبگان هم اجازه داده می‌شود تا با تفکر خود در آن سهیم شوند و با خلاقیت خود در شرایط پیچیده و خطیر به یاری برنامه‌ریزی و مدیریت کشوری بشتابند (Bryson, 1988: 83).

«تئوری نقاط مرجع استراتژیک» نیز از جدیدترین تئوری‌های مدیریت استراتژیک است که توسط "فیگن باوم" و همکارانش در سال ۱۹۹۶ ارائه شد. نقاط مرجع استراتژیک در این نظریه به‌عنوان هدف‌ها و نقاط ارجاع هستند که مدیران از آن‌ها در ارزیابی گزینه‌ها، اتخاذ تصمیمات استراتژیک و در انتخاب اولویت‌های کشوری استفاده می‌کنند. این نظریه به‌طور عمده به این قضیه می‌پردازد که چگونه می‌توان بین نیازهای خارجی (محیطی) و منابع داخلی (سازمانی) هماهنگی ایجاد نمود (Bamberger & Figenbaum, 1996).

فیگن باوم و تامس در سال ۱۹۸۸ از «نظریه دورنما» برای تبیین رفتار تصمیم‌گیران استفاده کردند و دریافتند سازمان‌ها زمانی که خود را پایین‌تر از نقاط مرجع می‌بینند «ریسک‌پذیرند» و زمانی که بالاتر از نقاط مرجع می‌بینند «ریسک‌گریز» می‌شوند. بنابراین به‌نظر می‌رسد انتخاب نقاط مرجع برای سازمان (یا یک کشور) اثر مستقیمی بر رفتار انتخاب استراتژیک دارد. در این راستا مدیریت و برنامه‌ریزی استراتژیک باید بتواند بین پنج عامل زیر تعادل برقرار کند: دامنه‌ی انتخاب، پیچیدگی، ناسازگاری، عدم اطمینان و پیشرفت. برای این منظور، بر اساس شرایط داخلی و خارجی کشور، اهداف عینی که با صراحت بیان می‌شوند، ملاک سیاست‌گذاری قرار می‌گیرند. این شرایط مجالی برای عملکرد وضعیت‌های پیش‌بینی‌نشده باقی نمی‌گذارد (اعرابی، ۱۳۸۹: ۷۸).

روش تحقیق

در پژوهش حاضر بنابر ماهیت تحقیق که از یک سو بررسی و نقد محتوای سند افق چشم‌انداز در حوزه‌ی سیاست خارجی است و از سوی دیگر، مقایسه‌ی مفاد این سند با اسناد توسعه‌ی بلند مدت برخی کشورهای در حال توسعه است، از دو روش تحلیل محتوا و روش‌های تحلیل مقایسه‌ای به‌صورت مکمل و توأمان استفاده خواهد شد.

"تحلیل محتوا" روشی برای بررسی اسناد و مدارک می‌باشد که ممکن است شخص پژوهشگر یا افراد دیگر به جمع‌آوری آن پرداخته باشند، ولی تحلیل و واریسی آن توسط شخص محقق انجام می‌گیرد و کلمات، عبارات، اسامی، بندها، تصاویر،

موضوع‌ها یا هر جلوه‌ی ویژه‌ای که مورد نظر پژوهش‌گر است، در بر گه ثبت می‌گردد (Hsieh, Shannon: 2005: 45). بر این اساس، تحلیل محتوا عبارت است از فنی که به‌وسیله‌ی آن مشخصات خاص پیام به‌طور روشمند و دقیق جهت استنباط علمی شناسایی می‌شوند. دقت و عینیت امر متضمن آن است که تحلیل مبتنی بر قواعد مشخصی باشد تا به دانش‌پژوهان امکان دهد از پژوهش‌های مختلف به نتایج یکسان مورد نظر دست یابند. معمول‌ترین استفاده از تحلیل محتوایی، توصیف خصوصیات پیام است. در این پژوهش نیز متن سند افق آینده پیشرفت از نظر موضوعی مورد تحلیل محتوایی قرار می‌گیرد و پس از مشخص شدن جایگاه مسائل سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی در آن، به مقایسه‌ی اهداف و رویکردهای موجود با اسناد توسعه ترکیه، مالزی و کره جنوبی پرداخته خواهد شد (رفیع‌پور، ۱۳۹۲: ۱۱۹-۱۲۰).

به کارگیری "روش مقایسه‌ای" نیز بدین جهت است که در مطالعه‌ی جوامع، نظام‌ها، پدیده‌ها و خط‌مشی‌های سیاسی، این روش از اهمیت و ارزش علمی ویژه‌ای برخوردار است. این روش می‌تواند آگاهی محقق را درباره‌ی پدیده‌ی مورد مطالعه افزایش دهد؛ او را از تعمیمات بی‌جا بازدارد و موجب استفاده از تجارب مطلوب دیگر جوامع در تدوین و اجرای سیاست‌ها و استفاده‌ی بهینه از منابع و امکانات گردد (Mahoney, 2007: 16). روش مقایسه‌ای می‌تواند محدودیت‌ها و نارسایی‌های روش‌های مختلف سنتی، موردی و آماری را جبران سازد و محقق را در تدوین نظریات با توجه به نقاط مشترک بین نمونه‌های مورد مطالعه و طبقه‌بندی پدیده‌ها با عنایت به نقاط تمایز موجود بین نمونه‌ها یاری کند. نحوه‌ی انتخاب نمونه‌ها در روش مقایسه‌ای باید به گونه‌ای باشد که از هر نوع، حداقل یک نمونه مورد بررسی قرار گیرد و تعداد نمونه‌ها متناسب با نقاط اشتراک و اختلاف بین پدیده‌های مورد مطالعه انتخاب گردند تا پژوهشگر بتواند به دو هدف اصلی از به کارگیری روش مقایسه‌ای - یعنی گونه‌شناسی و تئوری‌پردازی - دست یابد. البته با توجه به اطلاعات و واقعیات جدید، نظریات و تقسیم‌بندی‌های به‌دست آمده ممکن است رد یا تأیید گردند (هرسیچ، ۱۳۸۰: ۷-۱۸).

پیشینه‌ی تحقیق

با توجه به نوپدید بودن نگارش اسناد توسعه‌ی بلند مدت در جمهوری اسلامی ایران، تاکنون تحقیق جامع و آکادمیک جهت بررسی تحلیلی و علمی اسناد چشم‌انداز صورت نگرفته است. در این میان، مطالعه‌ی مقایسه‌ای سند افق پیشرفت با اسناد توسعه‌ی بلند مدت دیگر کشورها برای درک و شناخت نقاط تشابه و تفاوت نیز دچار بی‌توجهی مضاعفی

بوده و آثار علمی قابل ملاحظه‌ای در این حوزه مشاهده نمی‌شود. برخی آثار منتشره در این زمینه هرچند اسناد توسعه را از جهات مختلف مورد بررسی و نقد قرار داده و راه‌کارهایی جهت بهبود آنها ارائه کرده‌اند، اما بررسی مقایسه‌ای سند افق پیشرفت ایران با دیگر کشورهای در حال توسعه خصوصاً در زمینه‌ی سیاست خارجی و امنیتی، موضوع هیچ یک از آنها نبوده است؛ بنابراین پژوهش حاضر می‌کوشد این خلأ پژوهشی را برطرف نماید.

بررسی محتوای اسناد چشم‌انداز

سند افق آینده جمهوری اسلامی ایران

پیش‌نویس پیشنهادی «سند افق آینده پیشرفت» کوشیده است هدف‌های مطلوب و قابل تحقق ملت ایران را در پنجاه سال پس از اجرای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت به تصویر بکشد. این سند شامل ۳۴ ماده است که مسائل مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را دربر می‌گیرد. از بین مواد مختلف سند، بیش‌ترین اهداف پیش‌بینی‌شده (یعنی حدود ۵۳ درصد) به مسائل اقتصادی و فرهنگی اختصاص یافته است؛ بدین ترتیب که ۱۸ مورد از موارد ۳۴ گانه به مسائل اقتصادی (مواد: ۲، ۷، ۲۶، ۹، ۲۸، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۳) و فرهنگی (مواد: ۱، ۴، ۶، ۷، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۳۴) پرداخته است. این در حالی است که مسائل حقوقی-قضایی (مواد ۱۸ و ۲۳) و زیست محیطی (مواد ۱۱ و ۳۰) هر یک با اختصاص تنها ۲ مورد از اهداف پیش‌بینی‌شده در سند، مهجورترین بخش‌های سند افق آینده هستند. هم‌چنین مسائل مهم و اساسی مربوط به سیاست خارجی، امنیتی و دفاعی کشور نیز تنها ۳ مورد از موارد سند - یعنی حدود ۹ درصد از آن - را به خود اختصاص می‌دهد که در ذیل به آنها اشاره می‌شود.

ماده ۱۲؛ در جهان اسلام عامل وحدت و اخوت و در سطح بین‌المللی عدالت‌خواه، عزتمند و صلح‌جو هستیم.

ماده ۱۴؛ تمامیت ارضی، استقلال و امنیت و تعاملات هوشمندانه‌ی بین‌المللی خود را حفظ کرده‌ایم.

ماده ۱۷؛ بسیج مردمی همگانی و نیز متخصصان و فناوری‌های دفاعی پیشرفته و بازدارنده در سطح قدرت‌های جهانی داریم.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، علاوه‌بر محدودیت موادی که به عرصه‌ی تأثیرگذار سیاست خارجی، امنیتی و دفاعی می‌پردازند، پراکندگی این مواد و پشت سر هم نبودن آنها نیز حاکی از عدم تمرکز و توجه جدی طراحان سند به این حوزه بوده است. دفاعی

و بازدارنده بودن سیستم امنیتی جمهوری اسلامی ایران و نیز تعریف نقشی هم‌راستا با قدرت‌های جهانی (نه منطقه‌ای)، از دیگر ویژگی‌های مهم افق چشم‌انداز ایران در حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی است.

سیاست متعالیه

- سال پنجم
- شماره شانزدهم
- بهار ۹۶

بررسی مقایسه‌ای
محتوای پیش‌نویس
سند «افق آینده
پیشرفت» در حوزه‌ی
سیاست خارجی،
دفاعی و امنیتی
(۸۳ تا ۱۰۲)

سند چشم‌انداز استراتژیک جمهوری ترکیه

ترکیه به‌عنوان کشوری که از گذشته‌های دور با مشکلات مزمن اقتصادی و سیاسی روبه‌رو بوده، جهت دست‌یابی به اهداف توسعه‌ای خود، سال ۲۰۲۳ (یک‌صدمین سال تأسیس جمهوری ترکیه) را به‌عنوان سال هدف برای چشم‌انداز خود انتخاب کرده است (عبداللّه‌زاده، ۹ دی ۱۳۹۴). این برنامه شامل ۶ هدف آرمانی است که هر یک از اهداف آرمانی، دربردارنده‌ی چندین هدف استراتژیک است:

هدف آرمانی ۱؛ نوسازی دولت و حکمرانی خوب و صلح داخلی.

هدف آرمانی ۲؛ افزایش توان رقابتی بین‌المللی و ایجاد فرصت‌های شغلی.

هدف آرمانی ۳؛ سرمایه‌گذاری در توسعه‌ی ظرفیت انسانی.

هدف آرمانی ۴؛ توسعه‌ی اجتماعی عادلانه.

هدف آرمانی ۵؛ ارایه‌ی خدمات با کیفیت بالای عمومی.

هدف آرمانی ۶؛ تنظیم روابط خارجی-امنیتی.

در ذیل هدف ششم آمده است: مجموعه‌ای از اتفاقات در سیستم جهانی، نظیر توسعه‌های دموگرافیک و نزاع قومی، دیپلماسی نفت و آب، ازدیاد سلاح‌های کشتار جمعی و تروریسم، ناگزیر آینده‌ی کشور ترکیه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. تغییرات رخ داده در جهان به‌میزان زیادی محیط سیاسی، امنیتی و خارجی ترکیه را تغییر می‌دهد؛ در نتیجه آنکارا را مجبور به تحمل مسئولیت‌های بیش‌تری به‌عنوان یک قدرت سیاسی، اقتصادی و نظامی منطقه‌ای در اوراسیا، بالکان و خاورمیانه می‌نماید. سه جنگ حکومت ایالات متحده - القاعده، افغانستان و عراق - اهمیت استراتژیک دریاچه‌ی خزر، خاورمیانه و ترکیه را بالا برده است. در حال حاضر فشارهای مضاعفی از طرف آمریکا در منطقه وجود دارد که احتمال می‌رود در دهه‌های آتی نیز ادامه داشته باشد. با وجود مشکلاتی که در رابطه‌ی دو جانبه‌ی آمریکا-ترکیه در طول جنگ عراق وجود داشت، احتمالاً حداکثرسازی منافع ملی ترکیه از طریق تبدیل شدن به‌عنوان نماینده و حامی قدرت‌مند منطقه‌ای برای همسایگان خود، برگ‌های برنده‌ی ترکیه در آینده خواهند بود.

همین‌طور که اقتصاد ترکیه در صحنه‌ی بین‌المللی رقابتی‌تر می‌شود و ترک‌ها مشکلات داخلی را حل و فصل می‌کنند، به‌شدت در نیروی انسانی سرمایه‌گذاری می‌کنند و جمعیت

دنیای صنعتی مسن تر می‌شود. ترکیه پس از عضویت در اتحادیه‌ی اروپا، متفاوت از ترکیه‌ی فعلی؛ و اتحادیه‌ی اروپا نیز پس از عضویت ترکیه در آن، متفاوت از اتحادیه‌ی اروپای فعلی خواهد بود. نه تنها عضویت ترکیه منجر به یک اروپای پایدار، دموکراتیک و صلح آمیز می‌شود، بلکه هم‌چنین اروپا را در زمینه‌ی رقابت اقتصادی و ژئوپولیتیکی پیش رو در سطح جهان پویاتر و فعال‌تر می‌سازد. وضعیت قدرت منطقه‌ای را تغییر می‌دهد، بلکه ترکیه را مجبور به تنظیم مجدد استراتژی تعاملات خارجی سازمان‌ها و ادارات خود در راستای الزامات و تغییرات جدید خواهد نمود. رقابت میان کشورها در اقتصاد جهانی امری طبیعی است؛ اما هدف اصلی نباید ایجاد یکی از بزرگ‌ترین و قدرت‌مندترین اقتصادها و مدرن‌ترین ارتش‌های جهانی باشد. آنچه واقعاً مهم است، توانایی خلق یکی از کشورهای موفق و کامیاب جهان است.

الزامات عضویت در اتحادیه‌ی اروپا و تنظیم روابط خارجی و امنیتی

ساخت کمر بند صلح و پایداری در منطقه و همسایگی کشور ترکیه، مورد تأکید قرار دادن همکاری‌های سازنده و گفتمان‌های فرهنگی به جای وطن‌پرستی افراطی و گرایش‌های چالشی در سیاست‌های خارجی و امنیتی کشور ترکیه، توسعه‌ی هم‌فکری جدی برای بازسازی اعتماد همسایگان در مرزها و انجام یک میزان‌سازی که پس از دوره‌ی جنگ سرد و سقوط ناگهانی عراق در روابط با قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی موجود دیکته شده است. صرف انرژی بیش‌تر روی تقدم ایجاد وابستگی‌های متقابل بر پایه‌های برابر در اقتصاد، امنیت، فرهنگ، حقوق انسانی و روابط مردم با مردم، طراحی مجدد امور خارجه، روابط اقتصادی خارجی، سازمان‌های دفاعی و منابع انسانی با توجه به احتیاجات و تغییرات جدید، تقویت فرهنگی جهانی به‌عنوان یک کشور در حال تجارت و در حال سرمایه‌گذاری (برادران شرکاء، آبان ۱۳۸۷).

سند چشم‌انداز استراتژیک کشور مالزی

مالزی از دیگر کشورهای مسلمان در حال توسعه است که در عرض ۵ دهه توانسته است خود را از زمره‌ی کشورهای عقب‌مانده‌ی اقتصادی خارج کرده و مسیر توسعه‌ی اقتصادی - اجتماعی را به‌سرعت طی کند. در برنامه‌ی "چشم‌انداز ۲۰۲۰" این کشور اشاره شده است این توسعه براساس یک الگوی داخلی و بدون ملاک قرار دادن یک کشور توسعه‌یافته و تلاش برای دستیابی به آن؛ و هم‌چنین در همه‌ی ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، معنوی، روانی و فرهنگی صورت خواهد گرفت. و هدف نهایی آن است که

تا سال ۲۰۲۰، مالزی یک کشور کاملاً توسعه یافته باشد. همچنین این کشور قصد دارد از نظر وحدت ملی، انسجام اجتماعی، ثبات سیاسی، نظام حکومتی، کیفیت زندگی، ارزش‌های اجتماعی و معنوی، اعتماد به نفس و غرور ملی کاملاً توسعه یافته باشد (Bin Mohammed, 1991). به‌طور کلی چشم‌انداز ۲۰۲۰ مالزی و الزامات آن، پنج هدف آرمانی را دنبال می‌کند که عبارت‌اند از:

۱. عدالت اجتماعی-اقتصادی؛

۲. ایجاد جامعه‌ای مرفه؛

۳. مبارزه با فساد و بهبود نظام مدیریتی؛

۴. آزادسازی نظام تجاری و سرمایه‌گذاری خارجی؛

۵. برقراری سیاست یک‌پارچه‌سازی فرهنگی (همان).

بر این اساس، نه‌تنها مسائل سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی در زمره‌ی اهداف آرمانی اصلی نیست، بلکه در توضیحات سند چشم‌انداز ۲۰۲۰ مالزی که آمده است: مالزی کاملاً توسعه یافته نمی‌تواند به‌وجود آید، مگر این‌که بر نه مسأله‌ی استراتژیک و محوری که از بدو استقلال با آن روبه‌رو بوده است، غلبه کند. نیز از بین این نه مسأله، تنها ماده‌ی دوم، آن‌هم به‌صورت غیرمستقیم به مسائل سیاست خارجی و امنیتی اختصاص دارد. در این ماده آمده است:

«ایجاد جامعه‌ی توسعه‌یافته‌ای که احساس آزادی و امنیت کند، به خود اعتماد و ایمان داشته باشد و به‌حق از دستاوردهای خود و از آن‌چه که هست احساس غرور کند، استوار و قوی و آماده‌ی رویارویی با همه‌ی ناملایمات باشد. رسیدن به کمال، آگاهی کامل از همه‌ی توانایی‌های نهفته، تسلیم‌ناپذیری و مورد احترام سایر ملل بودن، از وجوه تمایز و خصیصه‌های چنین جامعه‌ای است.»

همان‌گونه که از ظاهر عبارات فوق مشخص است، بحث سیاست خارجی و امنیتی هیچ جایگاهی را در سند چشم‌انداز آینده‌ی این کشور به خود اختصاص نداده و همه‌ی بلندپروازی‌های آینده‌نگرانه‌ی این کشور به مسائل اقتصادی و البته فرهنگی ختم می‌شود. در بخش اقدامات لازم جهت موفقیت چشم‌انداز ۲۰۲۰ نیز تنها در یک عبارت کوتاه، «استراتژی روابط بین‌المللی» مالزی را تمرکز بر ضروریات اقتصادی و کاهش تأکید بر سیاست و ایدئولوژی معرفی نموده است (همان).

سند چشم‌انداز استراتژیک کره جنوبی

بحث توسعه‌ی بلند مدت در کره‌ی جنوبی در قالب یک سند فراگیر ارائه نشده است؛ بلکه این کشور در حوزه‌های مختلف، اسناد بلند مدت جداگانه‌ای را برای توسعه و پیشرفت خود تدارک دیده است.^۱ در این بین، چشم‌انداز استراتژیک سیاست خارجی و امنیتی کره جنوبی تا سال ۲۰۲۰^۲ نیز در قالب سندی جداگانه و در ۱۰ اصل طراحی شده است. در این سند سه هدف راهبردی برای عرصه‌ی سیاست خارجی و امنیتی کره جنوبی تعریف شده است که عبارت‌اند از:

۱. ساخت «شبکه‌های هم‌زیستی پیچیده» مناسب برای یک نظم جدید در شرق آسیا؛

۲. ایجاد یک رابطه‌ی جدید درون کره‌ای از طریق یک استراتژی تکاملی؛

۳. مشارکت فعالانه در طراحی یک نظام منطقه‌ای و جهانی جدید از طریق دیپلماسی قدرت متوسط.

در این راستا اصولی که باید در حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی کره‌ی جنوبی تا سال ۲۰۲۰ مورد عمل و اجرا قرار گیرد، عبارت‌اند از:

۱. حفظ «انعطاف‌پذیری سیستماتیک» برای مدیریت صلح‌آمیز تغییر قدرت در شرق آسیا؛ در درجه‌ی اول، از طریق تقویت روابط جمهوری کره با ایالات متحده‌ی آمریکا به شکل یک اتحاد استراتژیک پیچیده متناسب با تغییرات محیط جهانی در قرن ۲۱. البته این اتحاد باید حداکثر سودمندی را برای تأمین امنیت کره در سطوح مختلف جهانی، منطقه‌ای و شبه‌جزیره‌ای تضمین نماید.

۲. به‌طور هم‌زمان گسترش شبکه‌های همکاری با چین از طریق کانال‌های مختلف.

۳. حل و فصل اختلافات اساسی با ژاپن در سه گام. در کوتاه مدت از طریق حل و فصل اختلافات تاریخی، در میان مدت از طریق استفاده از قدرت پیچیده برای گسترش روابط دو

---

۱. به‌عنوان نمونه می‌توان به سند توسعه‌ی سبز کره جنوبی (۲۰۰۹-۲۰۵۰)، چشم‌انداز آینده‌ی کره جنوبی برای صنعت نرم‌افزار و تکنولوژی ارتباطات و طرح بلند مدت کره جنوبی برای توسعه‌ی علمی و تکنولوژیک اشاره کرد.

2. Toward 2020: Ten Agendas for South Korea's Foreign Policy.

جانبه و در بلند مدت از طریق توسعه‌ی نهادهای همکاری و اشتراکات هویتی.
۴. به دست گرفتن ابتکار عمل در ایجاد شبکه‌های قدرت متوسط با مجمع کشورهای آسیای جنوب شرقی (آسه آن).

۵. کمک به حل منازعات دریایی منطقه‌ای.

۶. تعقیب یک استراتژی تکاملی به عنوان یک رویکرد جدید به راهبردهای کره شمالی. در درجه‌ی نخست با کمک به کره شمالی برای کنار گذاشتن سیستم امنیت هسته‌ای و تقویت سیستم امنیتی غیر هسته‌ای‌اش و نیز تبدیل کره شمالی به یک مدل دست اول توسعه‌ی اقتصادی و کمک به آمریکا، چین و سازمان ملل برای گسترش صلح پیچیده در کل شبه‌جزیره کره.

۷. دومین گام برنامه کمک سیستماتیک به کره شمالی، شامل کمک‌های انسان‌دوستانه و انجام اقداماتی است که به تغییر نظام در این کشور کمک می‌کند. کره‌ی جنوبی باید به دنبال عادی‌سازی روابط با کره شمالی و بهبود روابط فی‌مابین باشد.

۸. پیاده‌سازی یک دیپلماسی شبکه‌ای مبتنی بر دانش در زمینه‌ی مسائل تجاری، امور مالی و توسعه‌ی همکاری و کمک به حفظ توسعه‌ی پایدار و متوازن اقتصاد جهانی و نیز اقتصاد کره‌ای.

۹. حضور فعالانه در طراحی یک سیستم جهانی موثر برای حل مسائل در حال ظهور مربوط به محیط زیست، انرژی، جمعیت، فرهنگ و اطلاعات و دانش.

۱۰. تمرین دیپلماسی عمومی با توسعه‌ی کانال‌های ارتباطی دو طرفه با بازیگران متنوع در قرن ۲۱. در این راستا برای خدمت به صلح جهانی و گسترش نفوذ دیپلماتیک کره، باید از منابع قدرت نرم کره از جمله تجربه‌ی توسعه‌ی اقتصادی، موج کره‌ای^۱ و پایه‌های علمی کره استفاده شود. ایجاد یک فرهنگ متناسب با وضعیت دیپلماتیک قدرت‌های متوسط و رسیدن به یک اجماع ملی در رابطه با شکاف‌های اجتماعی و ایدئولوژیک نیز از دیگر گام‌هایی است که لازم است برداشته شود (Ten Agendas for South Korea's Foreign Policy, 2012).

۱. اشاره دارد به افزایش محبوبیت فرهنگ کره جنوبی از اواخر ۱۹۹۰ میلادی؛ برگرفته از:

BBC. 2011-11-08. Retrieved 30 December 2015 "South Korea pushes its pop culture"

بررسی مقایسه‌ای محتوای اسناد چشم‌انداز

پس از مرور اجمالی اهداف برنامه‌های چشم‌انداز این کشورها، می‌توان اسناد توسعه آن‌ها را با جمهوری اسلامی ایران مقایسه کرد تا ضمن مشخص شدن ارزش محتوایی این اسناد و مواردی که در برنامه‌ریزی بیش‌تر مدنظر آنان بوده است، نقاط قوت و ضعف سند افق آینده‌ی ایران در عرصه‌ی سیاست خارجی و امنیتی مشخص شود.

از منظر کفایت یا غنای محتوایی اسناد

مطالعه‌ی محتوای اسناد چهارگانه فوق نشان می‌دهد در سند چشم‌انداز توسعه‌ی کشور ترکیه تأکید بر فرایند اصلاحات ساختاری، مدیریتی و قانون‌گذاری، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و نیز تشویق خصوصی‌سازی از قبیل خصوصی‌سازی بانک‌های بزرگ دولتی پررنگ‌تر است. مسائل سیاست خارجی و امنیتی این کشور نیز بیش‌تر حول عضویت در اتحادیه‌ی اروپا و الزامات این امر طرح‌ریزی شده است. تنظیم روابط صلح‌آمیز با همسایگان و آمادگی برای تغییرات جدید خاورمیانه نیز از دیگر مسائل عمده‌ای است که در این سند مورد تأکید قرار گرفته‌اند.

در برنامه‌ی چشم‌انداز ۲۰۲۰ کشور مالزی هرچند ذکر شده است که این توسعه در همه‌ی ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، معنوی، روانی و فرهنگی صورت خواهد گرفت؛ اما در عمل، این کشور هیچ برنامه‌ی منسجم و طرح‌ریزی شده‌ای برای حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی نداشته و تنها به ذکر این نکته که جامعه‌ی مالزی باید در سال ۲۰۲۰ احساس آزادی و امنیت کند و برای رویارویی با ناملایمات آماده و تسلیم‌ناپذیر باشد، بسنده کرده است.

وضعیت کره‌ی جنوبی اما تا حد زیادی متفاوت است. این کشور یک سند ویژه برای عرصه‌ی سیاست خارجی تدوین نموده و به‌صورت دقیق و برنامه‌ریزی شده‌ای راهکارهای تأمین منافع و امنیت ملی جمهوری کره و نیز نقاط کور و دردسرساز سیاست خارجی و امنیتی کشور خویش را مشخص نموده و برای حل‌وفصل و تغییر آن‌ها برنامه‌های بلند مدت، کوتاه مدت و میان مدت طرح‌ریزی نموده است. با این وجود سند امنیت ملی و سیاست خارجی این کشور نیز حول شرق آسیا و رابطه با آمریکا تنظیم شده است و مناسبات این کشور با دیگر مناطق و حوزه‌ها مورد بی‌توجهی است.

در سند افق چشم‌انداز آینده‌ی جمهوری اسلامی ایران نیز مسائل مربوط به حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی به‌طور بسیار کلی و بدون طرح راه‌کارها و برنامه‌ریزی‌های زمان‌بندی شده مطرح شده‌اند. بنابراین در سند چشم‌انداز توسعه‌ی ما نیز هم‌چون مالزی بحثی

از مخاطرات و فرصت‌های مناطق گوناگون در پنجاه سال آینده و اتخاذ رویکرد حل‌المسائلی در قبال این موضوعات و نیز اتحادها و ائتلاف‌های احتمالی که می‌تواند به افزایش قدرت و موقعیت منطقه‌ای و جهانی ایران بیانجامد، نیامده است.

سیاست متعالیه

- سال پنجم
- شماره شانزدهم
- بهار ۹۶

بررسی مقایسه‌ای
محتوای پیش‌نویس
سند «افق آینده
پیشرفت» در حوزه
سیاست خارجی،
دفاعی و امنیتی
(۸۳ تا ۱۰۲)

از منظر میزان ابتکار و نوآوری

چشم‌انداز توسعه‌ی هر کشور عبارت است از تصویر مطلوب و آرمان قابل دست‌یابی جامعه در یک افق زمانی معین بلندمدت که متناسب با مبانی ارزشی و آرمان‌های نظام و مردم تعیین می‌گردد (هزاوه‌ئی، ۱۳۸۷: ۱۱). اگر از این منظر به اسناد چشم‌انداز چهار کشور فوق بنگریم و نوآوری را ایجاد یک فکر یا مفهوم جدید بدانیم، باید گفت در اسناد توسعه‌ی ایران و مالزی، ایده‌ها یا مفاهیم جدیدی در رابطه با نقش آینده‌ی کشور در عرصه‌ی منطقه‌ای و جهانی و یا راهکارهای نوآورانه برای حل مسائل نوپدید ارائه نشده است؛ هرچند در این اسناد به نقش برتر کشورها در حوزه‌های اقتصادی، علم و فناوری و تجاری در سال پایانی سند اشاره شده است و البته در سند ایران ذکر شده است که فناوری‌های دفاعی ایران باید در «سطح قدرت‌های جهانی» باشد، اما در حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی از طرح مباحث جدید مربوط به مسائل امنیتی و جهانی نوظهور مثل اشکال جدید تروریسم، نقش آینده‌ی قومیت‌ها و مذاهب، مسائل آینده‌ی جهان اسلام، ترکیبات امنیتی نوظهور و گفتمان‌های دفاعی مورد نیاز و طرح راه کارهای برخورد مقتدرانه و صحیح با آن‌ها خبری نیست. مطالب اسناد توسعه‌ی این دو کشور در حوزه‌ی سیاست خارجی بیش‌تر بر اساس شرایط فعلی هر کشور در عرصه‌ی سیاست خارجی - آن‌هم نه به‌صورت کامل و جامع - تنظیم شده است و در هیچ یک از آن‌ها خبری از آینده‌نگری و پیش‌بینی مشکلات و مسائل احتمالی آینده‌ی پیش‌رو نیست.

این نقیصه در چشم‌انداز استراتژیک دو کشور ترکیه و کره جنوبی کم‌تر به‌چشم می‌خورد. در چشم‌انداز ترکیه، به‌مجموعه‌ای از اتفاقاتی که در حوزه‌ی امنیتی و سیاسی این کشور در شرف وقوع است، هم‌چون توسعه‌های دموگرافیک و نزاع قومی و ... توجه شده و با تخمین و گمانه‌زنی در مورد ادامه‌ی حضور و فعالیت ایالات متحده در خاورمیانه، نقش «نماینده و حامی قدرت‌مند منطقه‌ای برای کشورهای همسایه» در سند برای این کشور دیده و تعریف شده است. احتمال پذیرش ترکیه در اتحادیه‌ی اروپا و مسائل ناشی از آن نیز در زمره‌ی دیگر آینده‌نگری‌ها و دور اندیشی‌های این سند است که البته با توجه به درگیری چندین و چند ساله‌ی ترکیه با این مسأله، پیش‌بینی و نوآوری چندانی به‌حساب نمی‌آید. چشم‌انداز کره جنوبی نیز از مؤلفه‌های نوآورانه‌ی چندانی برخوردار نیست؛ اما در

مقایسه با سند دو کشور ایران و مالزی، با طرح مباحثی هم‌چون «شبکه‌های همزیستی پیچیده» برای یک نظم جدید در شرق آسیا، «استراتژی‌های تکاملی» که منظور از آن اتخاذ سیاست‌های چند مرحله‌ای برای بهبود روابط با کشورهای دیگر است و نیز تعریف نقش «قدرت متوسط» و ارائه‌ی راه‌کارهایی برای عملیاتی‌ساختن این نقش در شرق آسیا، سند این کشور، برنامه‌ی روشن‌تری برای آینده‌ی پیش رو دارد و از رویکرد خلاقانه و نوآورانه‌ی افزون‌تری برخوردار است.

از منظر سازگاری با دستاوردهای علمی

یکی از نقاط ضعف کشورهای در حال توسعه که در واقع ریشه و زیر بنای عدم توسعه‌ی موفقیت‌آمیز آن‌ها نیز محسوب می‌شود، عقب‌ماندگی علوم انسانی به‌طور کلی و علوم سیاسی و روابط بین‌الملل به‌طور خاص در این کشورهاست. عدم نظریه‌پردازی بومی و بی‌خبری از نظریات جدید ارائه‌شده در مجامع بین‌المللی تا سال‌ها پس از ارائه‌ی این نظریات و در نهایت نیز پذیرش بی‌قید و شرط این نظریات بدون توجه به تفاوت‌های بومی و محلی، از نقاط ضعف عمده‌ی تقریباً همه‌ی کشورهای در حال توسعه است (تیکنر و ویور، ۱۳۹۱). در رابطه با سند چشم‌انداز توسعه‌ی چهار کشور مورد بررسی نیز باید گفت در هیچ یک از این اسناد به مسائل جدید علمی در رابطه با سیاست خارجی و امنیتی توجه نشده است. مباحثی هم‌چون نقش زبان و گفتمان در امنیت و سیاست خارجی^۱، امنیت هنجاری^۲، اقتصاد سیاسی تروریسم بین‌الملل^۳، نقش آینده‌ی نهادهای داخلی و بین‌المللی در سیاست خارجی و امنیتی^۴ و... که از جمله مباحث علمی روز در عرصه‌ی سیاست خارجی و امنیت بین‌المللی هستند، در سند توسعه‌ی هیچ یک از چهار کشور مزبور وجود ندارد و تنها به مباحث کلی در رابطه با تعامل مثبت با دیگر کشورها، همبستگی متقابل، اتحاد و ائتلاف با دیگر کشورها و ... که از مباحث قدیمی روابط بین‌الملل هستند، بسنده شده است.

1. See, for example: Discourse analysis, policy analysis, and the borders of EU identity, *Journal of Language and Politics* (Impact Factor: 0.19).

2. normative Security.

3. See, for example: *The Political Economy of Transnational Terrorism*, B. PETER ROSENDORFF, TODD SANDLER. School of International Relations .University of Southern California.

4. See, for example: *Shaping and controlling foreign policy*. Directorate General for External Policies Policy Department, Author: Péter BAJTAY, July 2015.

از منظر سازگاری با اقتضائات زمانی و مکانی و ظرفیت‌های بومی

وجود تفاوت‌های بارز بین چهار کشور مورد مقایسه از نظر موقعیت جغرافیایی، نظام سیاسی و دین و فرهنگ، تا حدودی در چشم‌انداز توسعه‌ی آن‌ها در بخش سیاست خارجی و امنیت ملی نیز جلوه‌گر شده است. بدین ترتیب که در سند توسعه‌ی ترکیه به اقتضائات محیطی این کشور و مسئولیت‌های آن به‌عنوان یک قدرت سیاسی، اقتصادی و نظامی منطقه‌ای در اوراسیا، بالکان و خاورمیانه توجه می‌شود. در سند این کشور مسائل پیش روی ترکیه در دهه‌های آینده - هم‌چون دیپلماسی نفت و آب، ازدیاد سلاح‌های کشتار جمعی و تروریسم، افزایش حضور آمریکا در خاورمیانه و مسائل ناشی از عضویت این کشور در اتحادیه اروپا - پیش‌بینی شده و مورد تأکید قرار گرفته است که ترکیه باید برای رویارویی با آن‌ها آماده باشد.

در سند توسعه‌ی مالزی هر چند تأکید بر توسعه براساس یک الگوی داخلی و بدون ملاک قرارداد یک کشور توسعه‌یافته و هم‌چنین توسعه در همه‌ی ابعاد بوده است، با این‌وجود طرح‌ریزی سیاست خارجی و امنیتی این کشور بر اساس موقعیت جغرافیایی، تهدیدات بالقوه پیش روی این کشور در دهه‌های آینده و نیز ویژگی‌های انسانی - اسلامی درونی آن در این سند به‌چشم نمی‌خورد و اساساً این سند فاقد هرگونه طرح و برنامه‌ای برای آینده‌ی سیاست خارجی و امنیتی است.

در سند چشم‌انداز کره جنوبی نیز اقتضائات زمانی و مکانی تا حدی دیده شده است. رفع اختلافات با همسایگان، لزوم تدوین و پیاده‌سازی یک نظم جدید در شرق آسیا، مشارکت فعالانه در طراحی یک نظام منطقه‌ای و جهانی جدید، استفاده از دیپلماسی شبکه‌ای مبتنی بر دانش در زمینه‌ی مسائل تجاری، امور مالی و توسعه همکاری خصوصاً با کشورهای عضو آ. سه. آن. از جمله نمونه‌های توجه کره جنوبی به اقتضائات محیطی‌اش بوده است. البته سیاست‌گذاری‌های این کشور بیش‌تر حوزه‌ی شرق آسیا را پوشش داده و از سایر مناسبات بین‌المللی باز مانده است. نقد دیگری که از این زاویه بر سند توسعه‌ی کره جنوبی وارد است، عدم تکیه به امکانات و پتانسیل‌های داخلی قدرت و تأکید بیش از حد به ائتلاف با

۱. جمهوری ترکیه کشوری است اوراسیایی با مردم اکثراً مسلمان و حکومت سکولار؛ مالزی کشوری است مسلمان در جنوب شرقی آسیا با نظام مشروطه‌ی سلطنتی. کره جنوبی نیز دارای حکومت جمهوری است، در بخش جنوبی شبه‌جزیره کره در شرق آسیا قرار دارد. اکثریت جمعیت آن بی‌دین بوده و البته درصدی از آن‌ها نیز مسیحی، بودایی و کنفوسیوسی هستند.

سیاست متعالیه

- سال پنجم
- شماره شانزدهم
- بهار ۹۶

بررسی مقایسه‌ای
محتوای پیش‌نویس
سند «افق آینده
پیشرفت» در حوزه‌ی
سیاست خارجی،
دفاعی و امنیتی
(۸۳ تا ۱۰۲)

آمریکا و سایر قدرت‌های منطقه‌ای، به‌عنوان فاکتور تأمین‌کننده‌ی شرایط مطلوب و منافع ملی برای جمهوری کره است.

در نهایت در سند افق آینده‌ی جمهوری اسلامی ایران نیز به‌صورت بسیار کلی به مباحث امنیتی و سیاست خارجی پرداخته شده و تنها نمودی که از مسائل بومی در آن به‌چشم می‌خورد، اهتمام به وحدت و انسجام اسلامی است که از اقتضائات نظام اسلامی ایران است. با این وجود، موقعیت مکانی و زمانی جمهوری اسلامی ایران و مسائلی که در دهه‌های آینده با آن مواجه خواهد بود، از جمله کمبودهایی هستند که در بخش سیاست خارجی و امنیتی سند افق چشم‌انداز به‌چشم می‌خورند.

از منظر مشخص نمودن فرایند پیشران به‌سوی آینده‌ی مطلوب

در بین اسناد چشم‌انداز توسعه‌ی چهار کشور مورد بررسی، وضعیت متفاوتی از نظر توجه به فرایندهای پیشران به‌سوی آینده‌ی مطلوب وجود دارد. در سند چشم‌انداز ترکیه این مسأله به‌خوبی مورد توجه قرار گرفته و سیاست‌گذاران این کشور مواردی هم‌چون تبدیل شدن به نماینده و حامی قدرت‌مند منطقه‌ای برای همسایگان خود؛ دستیابی به اقتصاد رقابتی‌تر در صحنه‌ی بین‌المللی؛ حل و فصل مشکلات داخلی؛ سرمایه‌گذاری جدی در نیروی انسانی؛ همکاری‌های سازنده و بازسازی اعتماد همسایگان در مرزها؛ ایجاد وابستگی‌های متقابل بر پایه‌های برابر در اقتصاد، امنیت، فرهنگ، حقوق انسانی؛ و روابط مردم با مردم را از جمله راه‌کارهایی دانسته‌اند که می‌تواند سبب‌ساز تحقق چشم‌انداز آینده‌ی ترکیه باشند.

در سند چشم‌انداز کشور مالزی همان‌گونه که ذکر شد، مباحث سیاست خارجی و امنیتی به‌صورت کاملاً حاشیه‌ای و شعارگونه بیان شده و تنها بر ضروریات اقتصادی و کاهش تأکید بر سیاست و ایدئولوژی به‌عنوان استراتژی مالزی برای پیشبرد اهداف بین‌المللی سند ذکر گردیده است. از این جمله استنباط می‌شود که مالزی راه کار اصلی برای موفقیت در عرصه‌ی سیاست خارجی را در پیگیری سیاست‌های اقتصادی و دوری از مسائل تنش‌زای سیاسی و ایدئولوژیک می‌داند.

در سند چشم‌انداز کره جنوبی نیز راه‌کارهای متعددی برای پیشبرد و عملی‌ساختن اهداف سند چشم‌انداز ذکر شده است. ساخت «شبکه‌های هم‌زیستی پیچیده» ایجاد یک رابطه‌ی جدید درون کره‌ای، اتحاد استراتژیک کره با ایالات متحده آمریکا، حل و فصل اختلافات با دشمنان و رقبای منطقه‌ای، ایجاد شبکه‌های قدرت متوسط با کشورهای آسیای جنوب شرقی، تقویت سیستم امنیتی غیر هسته‌ای در شبه‌جزیره کره، پیگیری دیپلماسی

شبکه‌ای مبتنی بر دانش و باز کردن کانال‌های ارتباطی دو طرفه با بازیگران متنوع قرن بیست و یکم، از جمله‌ی این فرایندهای پیشران سیاست خارجی و امنیتی کره به‌سوی آینده‌ی مطلوب هستند.

در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران، تنها به‌ذکر اهداف کلی در حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی اکتفا شده است. از یک‌سو اهداف مطرح‌شده را نمی‌توان چشم‌اندازی به آینده‌ی پیش رو دانست و از سوی دیگر، راهکار دقیق و کاربردی نیز برای تحقق این اهداف مطرح نشده و تنها به راه کار کلی «پیگیری دیپلماسی اقتصادی، فرهنگی و علمی با هدف نقش‌آفرینی در عرصه‌ی بین‌المللی» بسنده شده است. جدول زیر مجموعه‌ای از ویژگی‌های سند افق پیشرفت جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌ی سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی و راه‌کارهای اصلاح آن را به‌نمایش می‌گذارد.

جدول شماره ۱. نقاط قوت و ضعف سند افق پیشرفت ایران در حوزه سیاست خارجی و امنیتی

نقاط قوت	نقاط ضعف	راهکارهای پیشنهادی
توجه به آرمان‌های اسلامی و نقش ایران در جهان اسلام	مختصر، پراکنده و کلی بودن مواد مرتبط با سیاست خارجی و امنیتی	تدوین سند چشم‌انداز مجزا برای مسائل سیاست خارجی و امنیتی
بازدارنده و دفاعی معرفی کردن برنامه‌های امنیتی ایران	عدم آینده‌نگری در حوزه‌ی مسائل امنیتی و سیاست خارجی	نشست‌های تخصصی با اساتید مجرب جهت آینده‌پژوهی امنیت و روابط خارجی ایران
	عدم سازگاری با دستاوردهای علمی روز روابط بین‌الملل و سیاست خارجی	مجزا نمودن حوزه‌های تعاملی ایران و تعریف نقشه‌ی راه مجزا
	بی‌توجهی به ظرفیت‌های بومی و مؤلفه‌های ایرانی	شناخت و استخراج مؤلفه‌های فرهنگ استراتژیک ایرانی
	فقدان فرایند پیشران به‌سوی آینده‌ی مطلوب	تعریف منابع نا امنی و تهدیدات پیش رو و ارائه‌ی راه‌کارهای مقابله

سیاست متعالیه

- سال پنجم
- شماره شانزدهم
- بهار ۹۶

بررسی مقایسه‌ای
محتوای پیش‌نویس
سند «افق آینده
پیشرفت» در حوزه
سیاست خارجی،
دفاعی و امنیتی
(۸۳ تا ۱۰۲)

جمع‌بندی

مقاله حاضر با اتخاذ رویکرد تحلیلی و مقایسه‌ای به بررسی مفاد مربوط به حوزه‌ی سیاست خارجی، دفاعی و امنیتی «سند افق پیشرفت» جمهوری اسلامی ایران نسبت به سه کشور در حال توسعه (ترکیه، مالزی و کره جنوبی) پرداخت. نتایج مقایسه‌ی فوق‌حاکمی از آن است که از منظر غنای محتوای سند، سند افق چشم‌انداز آینده‌ی جمهوری اسلامی ایران جایگاه نسبتاً مختصری را به حوزه‌ی سیاست خارجی و امنیتی اختصاص داده است (حدود ۹٪) و مواد مطرح‌شده نیز بسیار کلی و بدون ارائه‌ی راهکارها و برنامه‌ریزی‌های زمان‌بندی‌شده مطرح شده‌اند. سند چشم‌انداز مالزی نیز به‌همین ترتیب دارای ایرادات محتوایی جدی در حوزه‌ی مباحث سیاست خارجی و امنیتی است؛ اما سندهای ترکیه و کره جنوبی از نظر محتوای مباحث سیاست خارجی غنی‌تر و پخته‌تر هستند.

از منظر میزان ابتکار و نوآوری نیز در اسناد توسعه‌ی ایران و مالزی، ایده‌ها یا مفاهیم جدیدی در رابطه با نقش آینده‌ی کشور در عرصه‌ی منطقه‌ای و جهانی و یا راه‌کارهای نوآورانه برای حل مسائل نوپدید ارائه نشده است و اسناد ترکیه و کره جنوبی کارآمدتر هستند. از منظر سازگاری با دستاوردهای علمی در هیچ یک از این اسناد به مسائل جدید علمی در رابطه با سیاست خارجی و امنیتی توجه نشده است. از زاویه‌ی میزان توجه اسناد به اقتضائات زمانی، مکانی و ظرفیت‌های بومی، سند مالزی در ضعیف‌ترین وضعیت قرار دارد. سند جمهوری اسلامی ایران به‌طور بسیار مختصر به اقتضائات اسلامی بودن نظام توجه کرده؛ اما مؤلفه‌های ایرانی، ظرفیت‌های بومی و موقعیت استراتژیک ایران در بخش سیاست خارجی آن به‌چشم نمی‌خورد. در این زمینه نیز اسناد کره جنوبی و ترکیه پیش‌رو تر بوده و بیشتر منطبق با مقتضیات زیست بومی آن کشورها طراحی شده‌اند. از منظر مشخص‌نمودن فرایند پیش‌ران به‌سوی آینده‌ی مطلوب، اسناد جمهوری اسلامی ایران و مالزی به طرح راهکارهای بسیار کلی بسنده کرده‌اند و تعریف مشخص و روشنی از این فرایند ندارند؛ در حالی که اسناد ترکیه و کره جنوبی در این زمینه شفاف‌تر و عمل‌کردی‌تر اقدام نموده‌اند. با توجه به مجموعه‌ی نقاط قوت و ضعف سند افق چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران، راهکارها و پیشنهادات زیر برای بهبود کیفیت و محتوای آن پیشنهاد می‌گردد:

۱. اختصاص و تدوین سند چشم‌انداز مجزا برای مسائل سیاست خارجی و امنیتی جهت پوشش کامل مسائل این حوزه؛ طبیعی است که تفکیک موضوعی سند افق چشم‌انداز در سایر حوزه‌ها نیز به افزایش غنا و کارایی آن‌ها کمک می‌کند.

۲. برگزاری نشست مشترک با اساتید فرهیخته و متخصص در حوزه‌ی سیاست خارجی و مسائل امنیتی برای آشنایی هرچه بیشتر با مسائل نوظهور در امر سیاست خارجی و امنیتی، و آینده‌پژوهی امنیت و روابط خارجی ایران در ۵۰ سال آینده. در این راستا دستیابی به چشم‌انداز تحلیلی از تغییرات نظام بین‌المللی و چگونگی چینش قدرت‌های بزرگ (با توجه به خیزش قدرت‌های آسیایی به‌ویژه چین) در پنجاه سال آینده و الزامات امنیتی و راهبردی جمهوری اسلامی ایران برای بازیگری و ایفای نقش فعالانه در نظم‌های نوظهور ضروری است.

۳. شناخت و استخراج مؤلفه‌های خاص فرهنگ استراتژیک ایرانی و استفاده از آن‌ها در جهت حل معضلات امنیتی و استراتژیک کشور.

۴. ارائه‌ی تعریف و شاخصه‌های روشن از نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در عرصه‌ی منطقه‌ای و جهانی در ۵۰ سال آینده و نیز مشخص کردن راه کارهای عملی برای تحقق این نقش‌ها.

۵. مجزا نمودن حوزه‌های تعاملی ایران در عرصه‌ی سیاست خارجی، هم‌چون حوزه‌ی همسایگان، حوزه‌ی جهان اسلام، قدرت‌های فرامنطقه‌ای و... و تعریف نقشه‌ی راه ایران برای تأمین منافع ملی و دستیابی به اهداف ملی در تک‌تک این حوزه‌ها.

۶. تعریف منابع نامنی و تهدیدات پیش روی جمهوری اسلامی ایران و ارائه راه کارهای کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت برای مقابله با آن‌ها.

منابع

۱. اعرابی، سید محمد و منتی، حسین (۱۳۸۹). «استراتژی تکنولوژی». تهران: انتشارات مهکامه.
۲. افتخاری، اصغر؛ نادری باب اناری، مهدی؛ میسمی، حسین (بهار ۱۳۹۰). «بازخوانی الزامات امنیتی سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴؛ رویکردی چندجانبه». راهبرد، شماره ۵۸.
۳. برادران شرکاء، حمیدرضا؛ جعفری، آمنه؛ کاویانی‌فر، محبوبه (۱۳۸۷). «چشم‌انداز ۲۰۲۰ مائزی». مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۴. برادران شرکاء، حمیدرضا (آبان ۱۳۸۷). «چشم‌انداز استراتژیک ترکیه». مرکز تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۵. تیکنر، آرن؛ ویور، آلی (۱۳۹۱). «دانش روابط بین‌الملل در چهار گوشه‌ی جهان». مترجم: علیرضا طیب. تهران: انتشارات مؤسسه ابرار معاصر.
۶. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳/۵/۱۵). بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها.

۷. دانشگر، محمد؛ چوپانی رستمی، سعید محسن؛ میار عباسی، ابوذر (زمستان ۱۳۹۰). مقاله «الگوی همکاری منطقه‌ای در افق سند چشم‌انداز». ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره ۴ (پیاپی ۲۴).
۸. رفیع‌پور. فرامرز (بی‌تا). تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۹. زلفی گلاب، محمدعلی و کیانی بختیاری، ابوالفضل (بهمن ۱۳۸۷). «راهبردهای علمی برای تحقق سند چشم‌انداز». تدبیر، شماره ۲۰۱.
۱۰. عبدالله‌زاده، ژیلا (۹ دی ۱۳۹۴). «بررسی مقایسه‌ای اسناد چشم‌انداز توسعه در سه کشور عربستان، ترکیه و مالزی». اجتماع و توسعه: <http://etmag.ir/index>.
۱۱. فرد آر، دیوید (۱۳۸۶). مدیریت استراتژیک. ترجمه‌ی: علی پارسائیان و سید محمد اعرابی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی (چاپ دهم).
۱۲. هرسیج، حسین (۱۳۸۰). «روش مقایسه‌ای: چستی، چرایی و چگونگی به‌کارگیری آن در علوم سیاسی». مجله‌ی دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، دوره ۱۳، شماره ۱.
۱۳. هزاوه‌ئی، سیدمرتضی (۱۳۸۷). «نقش علوم انسانی در چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای عملیاتی ساختن آن». کنگره علوم انسانی.
14. Abdul Razak, Mohd Najib bin Tun Haji. (2015). "Eleventh Malaysia Plan (2016-2020) Anchoring Growth On People". Kuala Lumpur: Prime Minister's Department
15. Bamberger. & Figenbaum, A. (1996). "The role of strategic reference points in explaining the nature and consequences of human resource strategy", Academy of management review, 21, 4, pp. 926-958.
16. Bin Mohammed, Mahathir. (02/28/1991). "Malaysian: The Way Forward (Vision 2020)": <http://www.epu.jpm.my>.
17. Bryson, John M. (February 1988). "A strategic planning process for public and non-profit organizations". Long Range Planning, Volume 21, Issue 1.
18. Hsieh, Hsiu-Fang. Shannon, Sarah E. (November 2005). "Three Approaches to Qualitative Content Analysis". Qualitative Health Reserch, Vol. 15 No. 9, 1277-1288
19. Koç, Rahmi M. (Summer 2013). "An Evaluation of Turkey's 2023 Targets from the PrivateSector Perspective. Turkish policy Quarterly, VOLUME 12 NUMBER 2.
20. Goss, David. (1994). "principles of human resource management". London: Rutledge.
21. Mahoney, James. (February 2007). "Qualitative Methodology and Comparative Politics". Comparative Political Studies. Volume 40 Number 2122-144.
22. "Ten Agendas for South Korea's Foreign Policy Toward 2020". (December 2012). EAI National Security Panel (NSP) Report.